

*Андрій Боляновський*

## **МІЖ ХРИСТИЯНСЬКОЮ МОРАЛЛЮ І НЕЛЮДСЬКИМ ЗЛОМ**

**(реакція Митрополита Андрея Шептицького на окупаційну політику націонал-соціалістичної Німеччини в Галичині у 1941–1944 рр.: від формальної лояльності до критики і протестів)**

Постать Великого Митрополита Греко-католицької Церкви (ГКЦ) Андрея Шептицького віддавна привертала увагу як вітчизняних та зарубіжних дослідників, так і тих, хто позитивно оцінювали його діяльність або позиціонували себе як його критики й не приховували цього. Чи не найконтroversійнішою сторінкою долі Митрополита для усіх без винятку біографів Владики Андрея було його ставлення до окупаційної політики націонал-соціалістичної Німеччини у Галичині. Автори присвячених цій проблемі публікацій часто вдавалися до маніпулювання фактами, замовчування одних сторінок з його біографії й натомість надмірного акцентування на інших (часто або лише позитивних, або лише негативних), що не давало змоги скласти належне об'єктивне уявлення про нього та його сприймання гітлерівського «нового порядку» в Галичині.

Головними критиками діяльності А. Шептицького були комуністи і співробітники Комітету державної безпеки Союзу Радянських Соціалістичних Республік (КДБ СРСР) або люди, які співпрацювали з цією організацією й принципово замовчува-

ли ті факти, що давали підстави позитивно характеризувати діяльність Митрополита ГКЦ. Виконуючи політичне замовлення свого керівництва, «з позицій антиуніатства і атеїзму» «піонером очорнення» А. Шептицького виступив відомий комуністичний памфлетист періоду сталінського режиму Ярослав Галан. Його послідовниками в спотворенні дійсних мотивів діяльності Митрополита ГКЦ були Володимир Добричев (мабуть, це був псевдонім) й Владімір Беляєв, нагороджений премією КДБ СРСР. На початку 1970-х рр. дві книги, спрямовані проти А. Шептицького, видав полковник КДБ Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) Сергій Карін під псевдонімом «Даниленко», який у 1944–1945 рр. брав участь у підготовці арештів вищого духовенства, священників, монахів та монахинь ГКЦ<sup>1</sup>. Особливий внесок у справу компрометації А. Шептицького зробив інший полковник КДБ УРСР – Климентій Гальський, відомий публіцистично-пропагандистськими творами під псевдонімом «Клим Дмитрук»<sup>2</sup>. Близькими за тональністю були твори одногодумця комуністів і співробітників КДБ СРСР Едварда Пруса, який ще у 1944 р. служив у винищувальному батальйоні Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) СРСР, і поява книги якого про А. Шептицького була інспірована, очевидно, керівництвом КДБ СРСР й підтримана його «колегами» у прокомуністичній Польській Народній Республіці у 1985 р.<sup>3</sup>

Відсутність навіть критичних публікацій російських авторів про А. Шептицького до розпаду Радянського Союзу стала проявом цілеспрямованої політичної кампанії, метою якої було показати, що його діяльність критикують самі ж українці, хоча насправді починаючи від осені 1939 р. – червня 1941 р. і згодом від літа 1944 р. критика Владика Андрея була невід'ємним компонентом політики, інспірованої з Кремля. Однак і після 1991 р. у Російській Федерації побачили світ подібні за змістом до згаданих творів С. Каріна і К. Гальського статті окремих авторів з середовища Російської Православної Церкви, які солідаризувалися зі своїми попередниками у критиці діяльності Митрополита А. Шептицького у роки німецько-радянської війни<sup>4</sup>. Чи не найбільше фальсифікованою на їх сторінках була діяльність Митрополита

ГКЦ щодо порятунку євреїв, а його ставлення до окупаційної влади Райху часто було проаналізовано однобічно й без урахування важких обставин діяльності ГКЦ в умовах гітлерівського режиму.

У західній історіографії історики переважно оминали увагою діяльність Митрополита ГКЦ у роки нацистської окупації. Рідкісними винятками були написані на підставі ґрунтовного опрацювання зарубіжних джерел публікації німецького історика Ганса-Якоба Штеле, польського професора Ришарда Тожецького й канадських дослідників українського походження Андрія Кравчука та Івана-Павла Химки<sup>5</sup> або поодинокі публікації в електронних ресурсах<sup>6</sup>. Відомі також кілька публікацій з теми українських авторів<sup>7</sup>. Найкращий аналіз діяльності А. Шептицького щодо порятунку євреїв у контексті функціонування ГКЦ в умовах гітлерівського «нового порядку» в Галичині зробила у своїй монографії Жанна Ковба<sup>8</sup>.

Ознайомлення з невідомими досі дослідникам документами й споминами дає змогу зруйнувати поширювані офіцерами КДБ СРСР міфи про діяльність А. Шептицького в замовного характеру публіцистичних роботах, що побачили світ у 1970–1980-х рр. XX століття.

Головна мета цієї статті:

- проаналізувати мотивацію вчинків і дій Владики Андрея протягом нацистської окупації;
- з'ясувати його реакцію на перші тижні німецької окупації;
- висвітлити діяльність А. Шептицького як почесного голови Української Національної Ради і реакцію на неї німецької окупаційної влади;
- дослідити, як сприймали Митрополита ГКЦ керівники окупаційних органів влади нацистської Німеччини у Галичині;
- охарактеризувати головні проблеми у взаєминах між окупаційною адміністрацією Райху на галицьких землях України і ГКЦ, зокрема особисто Владикою Андреем;
- охарактеризувати основні форми критики Митрополитом гітлерівського режиму й простежити спроби нацистських органів безпеки контролювати його діяльність;

– звернути увагу на те, як змінювалися погляди А. Шептицького на різних етапах окупації України Третім Райхом під впливом інформації про нацистські воєнні злочини, зокрема, як він реагував на масове знищення карателями СС і німецької поліції євреїв і людей інших національностей і як він намагався цьому протидіяти;

– з'ясувати ставлення Шептицького до творення дивізії Ваффен-СС «Галичина».

До Другої світової війни і під час цієї війни у Галичині українці послуговувалися щодо євреїв терміном «жиди», що не мав тоді жодного негативного відтінку й образливого значення для тих, до кого він був адресований. Виключно цей термін вживав і сам А. Шептицький. У тексті його використано тільки у разі цитування україномовних архівних або мемуарних джерел того часу, тоді як під час перекладу російськомовних документів і спогадів німецькою чи польською мовами використано його сучасний український відповідник «євреї».

### **Митрополит Греко-католицької Церкви у перші дні німецько-радянської війни**

Початок німецько-радянської війни викликав неоднозначне сприйняття у Галичині. Якщо представники старшого покоління не з чужих розповідей знали, що несе з собою війна, чимало молодих людей, котрі пізнали на собі життя за умов постійного страху арештів співробітниками НКВС й усі інші негативні прояви сталінського Радянського Союзу, вірили, що тогочасна Німеччина допоможе звільнитися з-під більшовицького режиму й сприятиме відновленню Української держави. У подібний спосіб тоді думали й багато діячів ГКЦ, котрі ще навіть не уявляли, яким насправді є гітлерівський режим. Священик ГКЦ Гавриїл Костельник так пізніше згадував про сприймання у Галичині політики Радянського Союзу у вересні 1939 р. – червні 1941 р.: «Коли ми вже пізнали ту систему, справжню большевицьку дійсність, то увесь народ щодня зітхав: “Боже, або нас визволь з того пекла, або нехай під